

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКО-ХОРВАТСЬКОЇ ЛЕКСИКОГРАФІЇ: З ДОСВІДУ УКЛАДАННЯ ТА ПРАКТИЧНОГО ЗАСТОСУВАННЯ ДВОМОВНИХ СЛОВНИКІВ

У статті висвітлюються засади укладання українсько-хорватського перекладного словника з урахуванням комунікативних потреб його потенційних користувачів при спілкуванні хорватською/українською мовами в різних ситуаціях (у навчальному процесі, перекладі, практиці комунікації з носіями мови тощо) у світлі загальних вимог до словників, їхніх функцій та практики укладання.

Ключові слова: двомовна лексикографія, українсько-хорватський словник, засади укладання, комунікативні потреби, ситуації спілкування.

У збереженні та вдосконаленні мови певного народу, розвитку його національної культури важливе місце відведено словникам. Відповідний рівень розвитку культури серед інших моментів визначається ще й рівнем розвитку лексикографії. Історично склалося так, що в Україні і в Хорватії друкована лексикографічна продукція з'явилася давно і майже одночасно¹. Оминаючи багатовіковий, подекуди тернистий шлях розвитку словникарства в цих країнах, звернемося до сучасного стану розвитку українсько-хорватської лексикографії й зазначимо, що за майже тридцятирічний період існування незалежних держав Хорватії та України можемо похвалитися лише незначною кількістю хорватських та українських лексикографічних видань, які б водночас стосувалися і української, і хорватської мов. До останнього часу були відсутні передусім двомовні словники, які доконче необхідні для вивчення обох мов, наукового та художнього перекладу тощо, незважаючи на те що вже понад двадцять років хорватська мова викладається в навчальних закладах України, а українська — у Хорватії².

---

¹ Першим українським друкованим лексикографічним виданням є церковнослов'янсько-український словник Л. Зизанія, що вийшов 1596 р. у Вільні під назвою «Лексис, Сірѣчь Реченїа, вькратъць събранны и из слов(н)скаго языка на просты(й) рускій діАле(к)тъ истол(ь)кованъ», який є першою працею, де 1061 церковнослов'янське слово перекладається українською літературною мовою другої половини XVI ст. Перший хорватський друкований латинсько-італійсько-німецько-далматинсько-угорський словник «*Dictionary quinque nobilissimarum Europae linguarum, Latinae, Italicae, Germanicae, Dalmatiae (!), & Ungaricae. Venetiis: Apud Nicolaum Morettum, 1595. 8° [8] + 128 pag*» Ф. Вранчича з'явився 1595 р. Фауст Вранчич зафіксував головні мовні особливості, зокрема поєднання чакавиці та штокавиці, поставивши тогочасну хорватську мову на один рівень з найпрестижнішими та найрозвиненішими тоді мовами: латинською, італійською, німецькою, угорською. Отже, як бачимо, і українська, і хорватська лексикографія має давні традиції.

² Відділення хорватистики в українських університетах та україністики — в

Останніми роками для практики викладання хорватської мови в Україні з'явилися підручники та посібники³, 2016 р. українська лексикографія поповнилася «Українсько-хорватським тематичним словником»⁴, укладеним з навчальною метою і розрахованим на студентів вищих навчальних закладів. Проте словник став помічним для слухачів мовних курсів, самостійного вивчення лексики розмовної української та хорватської мов, а також для туристів. Він був першим українсько-хорватським виданням за часів незалежності обох держав, а головне його призначення — сприяти опрацюванню конкретних важливих для повсякденної комунікації тем, вивченню лексичного матеріалу, пов'язаного із загальними проблемами професійної комунікації, засвоєнню розмовної мови в низці різних спеціальних галузей. І хоча перевагу в ньому надано загальноповсякденній лексиці, цей лексичний матеріал включає крім неї найважливіші сфери: побут, освіту, науку (зокрема інформатику, географію, точні, природничі та гуманітарні науки). Специфіка видання — у співіснуванні системного опису певного мовного (лексичного) рівня чи його фрагментів та орієнтації на навчання різних видів мовленнєвої діяльності: рецептивних, продуктивних, рецептивно-продуктивних, що є провідним для вивчення іноземної мови.

2018 р. вийшов друком «Українсько-хорватський словник» обсягом 25 тис. слів⁵, який укладено в межах універсальної системи слов'янської лексикографії «Лексика — Славіка», розробленої колективом співробітників Українського мовно-інформаційного фонду НАН України під керівництвом акад. В. А. Широкова. Універсальна система дозволила реалізувати теоретичні здобутки науковців зазначеної установи при визначенні параметрів лексикографічної системи двомовного слов'янського лексикону і створенні відповідної лексикографічної бази даних. Система передбачає паперовий та електронний варіанти словника, на цей час паперовий варіант словника є доступним для користувача.

Теоретичні проблеми укладання українсько-хорватських лексикографічних видань різного типу частково розкриті у попередніх публікаціях автора⁶, у яких, зокрема, йшлося про українсько-хорватську лексикографію загалом на тлі спільних історичних, культурних та соціолінгвальних чинників розвитку української та хорватської мов. Було описано перші друківані перекладні хорватський та український словники; українсько-хорватські / хорватсько-українські словники кінця ХХ — початку ХХІ ст.; сучасні лексикографічні проекти, здійснено огляд опублікованих та запланованих на майбутнє хорватсько-українських видань, а також репрезентовано засади укла-

---

хорватських існують понад двадцять років, що засвідчують такі видання: *Ukrajinstika na sveučilištu u Zagrebu: 20 godina.* — Zagreb, 2018.— 430 s. та *Вісник Львівського університету. Серія філол. «Хорватистика».*— Л., 2018.— Вип. 69.— 372 с.

³ *Васильєва Л., Пешорда Д.* Хорватська мова для українців : Підручник.— Л., 2000.— 238 с. *Васильєва Л., Пешорда Д.* Хорватська мова.— Л., 2007.— 128 с.; *Васильєва Л., Пешорда Д.* Хорватська мова : Зб. вправ.— Л., 2007.— 128 с.

⁴ *Васильєва Л., Сокіл Б., Ткачук О.* Українсько-хорватський тематичний словник.— Л., 2016.— 352 с.

⁵ *Васильєва Л., Ткачук О., Чумак В.* Українсько-хорватський словник.— К., 2018.— 629 с.

⁶ *Васильєва Л.* Сучасна українсько-хорватська лексикографія // *Мовознавство.*— 2011.— № 6.— С. 46–54; *Васильєва Л.* Роль сучасних українсько-південнослов'янських двомовних словників у створенні української національної лінгвістичної інфраструктури // *Мовознавство.*— 2018.— № 6.— С. 20–29, та ін.

дання українсько-південнослов'янських двомовних тематичних словників (серед яких і українсько-хорватського), представлено структуру словникових статей, підходи до розкриття в них значення слова тощо ⁷. Систематизація цих роздумів дає підстави зазначити, що процес укладання двомовних словників різного типу має низку спільних моментів, проте, як показав досвід укладання тематичних словників і традиційних двомовних словників, зокрема «Українсько-хорватського тематичного словника» і «Українсько-хорватського словника», тематичні доречно виділити в окремий лексикографічний тип. Лексеми загальної лексичної системи мови в цих словниках групують за тематичним принципом, а не за звичним алфавітним, при цьому мінімальною одиницею розподілу лексики там є не лексична одиниця, а лексико-семантичний варіант. У цьому випадку певні слова мають по кілька значень, достатньо віддалених одне від одного, входять до складу кількох тематичних груп. Може спостерігатися належність реєстрових слів як лексико-семантичних варіантів до різних сфер, у тому числі наукових, що двомовним перекладним словникам іншого типу невластиве.

Перш ніж перейти до загальних вимог до словників, їхніх функцій та практики укладання, доречно нагадати міркування лексикографа Х. Касареса, що «лексикографія — це *техніка й мистецтво укладання словників*» (курсив наш. — Л. В.) ⁸ і назву праці автора довідників англійського та американського сленгу Е. Патріджа: «*Благородне мистецтво лексикографії як об'єкт занять і досвід пристрасного його прихильника*» (курсив наш. — Л. В.) ⁹. Від себе додамо, що таке мистецтво потребує значного багажу знань з певної мови та з теорії і практики лексикографії.

У комплексі досліджуваних проблем необхідно насамперед звернутися до мовної діяльності особистості в аспекті вираження її пріоритетів щодо комунікативних намірів, що передбачає виявлення особливостей розкриття людського чинника для практики укладання словників. У цьому аспекті варто враховувати, що головне завдання будь-якого словника, у тому числі перекладного, є допомога в подоланні труднощів, пов'язаних з використанням певної мови ¹⁰, а також те, що він є книгою довідковою і повинен забезпечити користувачеві доступ до інформації про мовні одиниці, якою володіють носії певної мови.

Навчальна функція здавна стала базовою для словників. Словник укладається з метою навчити чи навчатися ¹¹, він є головним засобом для вивчення іноземної мови ¹², який своїми перекладними еквівалентами слів сприяє засвоєнню іншомовної лексики та знайомству через них з певними реалі-

---

⁷ Крім «Українсько-хорватського тематичного словника», вийшли друком ще «Українсько-словенський словник» (2015) та «Українсько-сербський тематичний словник» (2015).

⁸ Касарес Х. Введение в современную лексикографию / Пер. с исп. Н. Д. Арутюнова. — М., 1958. — 555 с.

⁹ Цит. за: Гороть Є., Малімон Л. Сучасна лексикографія: проблеми і перспективи // Актуальні питання іноземної філології. — Луцьк, 2015. — № 3. — С. 43.

¹⁰ Кудашев И. С. Проектирование переводческих словарей специальной лексики. Монография. — Хельсинки, 2007. — С. 43.

¹¹ Дубичинский В. В. Теоретическая и практическая лексикография. — Вена; Х., 1998. — С. 67.

¹² Васильева Л. Роль сучасних українсько-південнослов'янських двомовних словників... — С. 23.

ми. Важливою є нормативна функція словника: він має надавати відповідні рекомендації щодо правильного вживання/перекладу певної лексичної одиниці¹³. Якісним є словник, користуючись яким можна швидко отримати правильний переклад¹⁴. Ця функція уможлиблюється зазначенням поширеності чи обмеженості вживання певної одиниці, її значень, сполучуваності з іншими одиницями тощо.

У наш час словники є ще й певною добіркою назв лінгвокультурних і соціолінгвальних реалій, слів та словосполучень, що містять соціокультурну інформацію, у тому числі про культурні коди, які керують комунікативною поведінкою носіїв певних мов. На думку українського лексикографа В. В. Дубичинського, словник — це «вектор ідеології суспільства», оскільки вибір дефініції, форми, сфери використання мовних одиниць залежить від ідеологічних та культурних настанов соціуму. Учений називає словник «дзеркалом культури», в якому відображено в усьому розмаїтті суспільні відносини¹⁵. Мова відбиває культуру і за допомогою двомовного словника транслює її з одного мовного середовища в інше, навчання одного коду без навчання другого, культурного, не дає можливості формувати повноцінну комунікативну особистість ні для внутрішньомовного, ні для міжмовного спілкування: лише мовної компетенції для ефективної комунікації недостатньо. Саме це зорієнтувало лінгводидактів на написання сучасних підручників з лінгвокраїнознавчою інформацією для вивчення мови, а лексикографів на створення словників з обов'язковим використанням такої інформації.

До дослідження явищ сучасної дійсності підходять з позиції антропоцентризму, інтересу до людини, яка передає і сприймає інформацію, а також до проблеми гармонії в цій комунікації. Усвідомлення міжкультурного спілкування як діалогу культур набуває надзвичайної ваги. Досвід такого спілкування може маніфестувати і приклади нерозуміння, коли одні й ті самі назви представники різних культур можуть ідентифікувати як різні явища чи поняття¹⁶. Соціокультурна компетенція, яка є поєднанням соціолінгвальної та лінгвокраїнознавчої компетенції, становить обов'язкову умову для вдалої міжкультурної комунікації¹⁷. Культурний компонент у комунікативній компетенції грамотної особистості стає її невід'ємним складником¹⁸. Щоправда, навіть доволі високий її рівень не виключає труднощів перекладу різних культурних реалій у міжкультурній комунікації, у тому числі писем-

¹³ Гак В. Г. О некоторых закономерностях развития лексикографии (учебная и общая лексикография в историческом аспекте) //Актуальные проблемы учебной лексикографии.— М., 1977.— С. 12; Zgusta L. Manual of Lexicography.— The Hague, 1971.— P. 212.

¹⁴ Гринев С. В. Введение в терминологическую лексикографию : Учеб. пособие.— М., 1986.— С. 53.

¹⁵ Дубичинский В. В. Знач. праця.— С. 19.

¹⁶ Ловцевич Г. Н. Кросскультурный терминологический словарь как словарь нового типа (на материале английских и русских терминов лингводидактики) : Автореф. дис. ... д-ра. филол. наук.— М., 2010.— С. 3.

¹⁷ Соціокультурна компетенція — це знання в соціокультурній галузі, розвивається вона за певних умов: по-перше, мовці мають володіти знаннями в різних соціальних і культурних сферах, які характеризують країну мови, що її вивчають; по-друге, мовці повинні розуміти як ці знання відображаються в мові; по-третє, мовці мають уміти адекватно використовувати ці знання у спілкуванні.

¹⁸ Телия В. Н. Русская фразеология (в аспекте лингвокультурологии).— М., 1996.— С. 11

ній (навчальній, художній тощо)¹⁹. Ці моменти теж мають враховуватися при укладанні словника.

Крім того, В. В. Дубичинський правомірно звертає увагу на загальні вимоги до словників з погляду потреб користувача. Це передусім наведення інформації про кількість лексичних одиниць, дефініцій, ілюстрацій, тлумачень, схем тощо, а також їх художнє оформлення (формат, якість паперу, обкладинки)²⁰, які визначаються різними чинниками, насамперед метою діяльності користувача.

Лексикографічна робота, як відомо, має своїм результатом словники (глосарії, індекси слів). У праці «Структура і зміст загальної теорії лексикографії» Г. Віганд дотримується думки, що лексикографія не була і не буде наукою і що теорія лексикографії ніколи не становила частину лексикографії, що вона не є ні галуззю прикладної лінгвістики, ні лексикології та не визначається лише останньою²¹, з чим можемо погодитися частково. Ми використаємо наведені цим лексикографом чотири складники загальної теорії лексикографії, перший з яких пов'язаний з метою укладання словника, другий — з концепцією його організації, третій — з теорією лексикографічного дослідження мови (збір даних, робота з ними, комп'ютерне опрацювання інформації), четвертий — з теорією лексикографічного опису мови (типологія словників, теорія лексикографічних текстів тощо)²², оскільки вважаємо, що ці складники неодмінно супроводжують укладання будь-якого словника. Крім того, зазначимо й поетапність розробки будь-якого словника²³, при цьому кількість етапів може варіюватися. Так, у С. В. Гриньова таких етапів чотири²⁴, у Б. Ю. Городецького — десять²⁵. На наш погляд, при укладанні двомовного словника неможливо обійти передусім такі етапи: 1) аналіз існуючих словників, дослідження потреб адресата, розроблення структури словника; 2) збір лексичного матеріалу, розроблення словникової статті, укладання словника; 3) оформлення словникових статей, упорядкування словника відповідно до його структури, 4) редагування та перевірка словника щодо відповідності поставленим цілям. Підкреслимо, що етапи укладання словника пов'язані з циклами, вони перетинаються і є неперервними під час роботи над ним²⁶. Зазначене, безумовно, є важливими для практики укладання словників. Щодо двомовних словників звернемо увагу ще на важливий аспект для викладання іноземної мови — забезпечення адекватної повсякденної комунікації носіїв двох мов у різних галузях, у тому числі фахових.

¹⁹ Шаховский В. И. О переводимости эмотивных смыслов художественного текста // Перевод и коммуникация.— М., 1997.— С. 14.

²⁰ Дубичинский В. В. Знач. праця.— С. 19.

²¹ Wiegand H. On the structure and contents of a general theory of lexicography // LEXeter '83 Proceedings.— Tübingen, 1984.— P. 13–30.

²² Ibid.

²³ Гринев С. В. Введение в терминологическую лексикографию : Учеб. пособие.— М., 1986.— С. 11–13; Городецкий Б. Ю. Проблемы и методы современной лексикографии // Новое в зарубежной лингвистике.— М., 1983.— Вып. 14.— С. 11.

²⁴ Гринев С. В. Знач. праця.— С. 11–13.

²⁵ Городецкий Б. Ю. Знач. праця.— С. 11.

²⁶ Roberts R. P. Methods of Bilingual Dictionary-making: the Canadian experience // Proceedings of the Fifth Intern. Symposium on Lexicography, May 3–5, 1990.— Tübingen, 1992.— P. 99; Zgusta L. Manual of Lexicography.— The Hague, 1971.— P. 352–353

Укладений нами «Українсько-хорватський словник» (далі — УХС) має своєю головною метою забезпечити повсякденну комунікацію. Специфіка його укладання пов'язана з вимогами до коротких двомовних словників з урахуванням того факту, що великого, повного двомовного українсько-хорватського словника на час створення цієї лексикографічної праці немає. Єдиний українсько-хорватський словник А. Менац та А. П. Коваль (близько 18 тис. слів)²⁷, який має відповідний рівень структурування лінгвістичних елементів, повноту й вичерпність залучених до нього компонентів, можливість практичного використання репрезентованого матеріалу і відповідає усталеним лексикографічним критеріям, з огляду на період його укладання (1979) щодо хорватського мовного матеріалу є застарілим, містить низку сербїзмів, архаїзмів, історизмів, невідповідну сучасній хорватській академічній нормі лексику, натомість позбавлений лексики, яка характеризує сьогоденні реалії. Тому реєстр нового словника формувався насамперед з урахуванням вимог до сучасних коротких двомовних словників інших мов та визначених параметрів лексикографічної системи двомовного слов'янського лексикону і відповідної лексикографічної бази даних, розробленої колективом співробітників Українського мовно-інформаційного фонду НАН України. До реєстру увійшли актуальна для сьогодення лексика та сполучення слів, активно вживані в різних функціональних стилях літературної мови, які необхідні для мовного обслуговування різних потреб хорватського та українського користувача. Статистичні дані комп'ютерного опрацювання словникового складу української мови також стали в пригоді при формуванні реєстру УХС переважно із загальноновживаної лексики з незначним вкрапленням архаїзмів, арготизмів чи діалектних слів, що входять до активного словникового фонду української літературної мови.

Рівень загальної і мовленнєвої культури нашого користувача було окреслено тим, які загальні та спеціальні лексикографічні знання він має, «як володіє вміннями користуватися лексикографічними виданнями різних типів і вилучати з них необхідну інформацію, якою мірою набуті навички самостійної науково-дослідницької роботи в галузі лексикографії, чи усвідомлює потребу звернення до словника з метою вирішення пізнавальних і комунікативних завдань»²⁸.

Зважаючи на це, робота зі словником, який має стати ще й ефективним засобом засвоєння професійної і спеціальної лексики майбутніми користувачами, передбачає введення до нього спеціальних термінів, аби представити лексичний арсенал, що розкриває загальну панораму сучасної науки та розвитку суспільства і цим забезпечує успішне спілкування. До словника, крім загальноновживаної нормативної лексики, входить і галузева лексика/термінологія. Відомо, що словниковий склад мови активно поповнюється саме за рахунок галузевої і термінологічної лексики. Статистичні дані, подані вітчизняними та зарубіжними вченими, свідчать, що понад 90% нових слів, які з'являються в сучасних європейських мовах, належить до спеціальної лексики. Збільшення кількості термінів помітно випереджає зростання загаль-

²⁷ Менац А., Коваль А. П. Українсько-хорватський або сербський словник.— Загреб, 1979.— 687 с. (курсив наш.— Л. В.).

²⁸ Семенов О. М. Роль і місце словника у розвитку комунікативної культури особистості дослідника // Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи.— 2013.— Вип. 7.— С. 161.

новживаних слів²⁹. При цьому вибрати з величезної кількості номінацій потрібний для користувача термін дуже непросто. На важливості надзвичайно ретельного відбору слів до словника акцентував В. В. Дубичинський³⁰. Крім того, незаперечним є факт, що словник часто не може встигати за змінами, які відбуваються в суспільстві. Свого часу Л. В. Щерба зазначав, що словник застаріває вже в процесі його укладання³¹.

Як відомо, особливість спеціальних назв зумовлена сферою їх функціонування, тим, що вони є номінативними одиницями мови науки, техніки тощо, а не одиницями загальноновживаної мови. Саме в науковій сфері спеціальні назви виконують свої функції: номінативну — назви класу спеціальних об'єктів чи їхніх ознак; сигніфікативну — позначення загального поняття, яке належить до системи спеціальних понять цієї галузі знання; комунікативну — передавання в часі й просторі спеціального знання та ін.³² Подібну лексику ми добирали, керуючись тим, що «включення до реєстру словника того чи того терміна зумовлене насамперед його загальноприйнятністю і поширенням у лексичній системі мови»³³. Тому очевидним було звернення до мовних засобів, які останніми роками часто використовують в інформаційному полі і які вживають в усному мовленні представники української та хорватської лінгвокультур. До реєстру Словника включено найпоширеніші терміни з різних галузей науки й техніки, що є актуальними на сучасному етапі розвитку суспільства, з відповідними ремарками: **щіколотка** *f. anat.* glehanj; **ясен** *m. bot.* jasen; **яструб** *m. orn.* jastreb. Ремаркуються такі спеціальні галузі, як астрономія, анатомія, архітектура, біологія, будівництво, електротехніка, фармацевтика, фінанси, фізика, філологія тощо. Деякі поняття, зокрема з філології, біології, фізики та ін., подаються з кількома ремарками. Наприклад, біологічні терміни представлено за таким ремаркуванням: *anat.* — анатомія, *bot.* — ботаніка, *fiziol.* — фізіологія, *orn.* — орнітологія, *zool.* — зоологія тощо.

Значне місце в реєстрі Словника відведено лексиці, пов'язаній з інформаційними технологіями. Її представлено окремими реєстровими словами: **архівування** *n. infor.* arhiviranje, **архівувати** *impf. infor.* arhivirati, **бейсик** *m. infor.* basic, **драйвер** *m. infor.* pogon, **копіювання** *n. infor.* kopiranje, **курсор** *m. infor.* pokazivač, **провайдер** *m. infor.* provider, pružitelj usluga, **файл** *m. infor.* datoteka тощо, а також окремими значеннями багатозначних слів — **зберігання** *n.* (1) očuvanje, *infor.* čuvanje (2) ušteda, **кляцати** *impf.* (1) pucati, pucketati (2) *infor.* klikati, **панель** *f.* (1) pločnik (2) *infor.* sučelje, **стовпцець** *m.* (1) stupić, stubić (2) *infor.* kolona, stupac.

²⁹ Рычкова Л. В. Многоязычные базы данных в терминологии и терминографии // Современная лексикография: глобальные проблемы и национальные решения. — Иваново, 2007. — С. 154.

³⁰ Дубичинский В. В. Знач. праця. — С. 19.

³¹ Цит. за: Козирева З. Г. До питання лексикографічної інтерпретації динаміки сучасного українського лексикону // Наук. вісн. кафедри ЮНЕСКО КНЛУ Серія «Філологія. Педагогіка. Психологія». — 2015. — Вип. 31. — С. 77–85.

³² Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А., Кислюк Л. П. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі. — К., 2008. — С. 50.

³³ Паламарчук Л. С. Терминологическая лексика в общезыковом (филологическом) словаре // Проблематика определенных терминов в словарях разных типов. — Ленинград, 1976. — С. 253.

У Словнику враховано лексикографічні традиції слов'янської, зокрема української та хорватської, лексикографії, особливості подання реєстрових слів, їхніх початкових форм, специфіку ремаркування. Крім цього, автори взяли до уваги надзвичайно важливу тенденцію сучасної хорватської лексикографії — уникнення запозичень і використання слів, створених на власному мовному матеріалі, що зумовлено сучасною геополітичною ситуацією. У період використання сербсько-хорватської/хорватсько-сербської мови існували нормативні документи щодо стандартизації спільної мови, які мали вплив на словникарство. Початок 90-х рр. характеризувався тенденцією до пошуку відмінних елементів у двох варіантах цієї мови – сербському і хорватському. Сьогодні, коли хорватська мова повністю автономна й самодостатня, реальна потреба в цій тенденції дедалі зменшується, особливо, коли йдеться про двомовні словники, де наведення ремарок до нормативного компонента створило б додаткові проблеми упорядникам словника при маркуванні, а також користувачам при роботі з ним³⁴. При наведенні запозичень ми виходили з того, що користувачеві треба надати можливість отримати обидва еквіваленти, запозичене слово і питому хорватську лексему, яку рекомендує до вживання сучасна хорватська академічна норма: **акредитів** *m. fn.* akreditiv, vjerodajnica; **акредитівний** *adj.* akreditivni, vjerodajnički; **анемія** *f.* anemija, slabokrvnost; **антиквар** *m.* antikvar, staretnar; **апатія** *f.* apatija, ravnodušnost, bezvoljnost; **апелювати** *impf., pf.* podnositi žalbu (*impf.*), podnijeti žalbu (*pf.*); **арендатор** *m.* arendar, zakupnik. У випадках, коли українські запозичені слова мають рекомендовані в хорватській мові лише питомі еквіваленти, іншомовного еквівалента ми не наводили: **аптека** *f.* ljekarna, **артилерія** *f.* topništvo, **акюла** *f. zool.* morski pas, **аккомпаніатор** *m.* glazbeni pratilac тощо.

Коротко представимо особливості деяких ремарок у словнику. У реєстровій частині словникових статей, які подаються кириличним шрифтом, при українських словах курсивом латиницею подаються граматичні ремарки. Прозора система ремарок дає можливість користувачеві уникнути проблем з пошуку потрібного маркування, але вона не завжди гарантує правильне його тлумачення. Крім цього, добір словникових статей, зазвичай є результатом наукових пошуків укладачів, тоді як користувачеві часто треба затратити певні зусилля, щоб зрозуміти їхні підходи. Ця система може бути досконалою за своїм змістом, але якщо вона не є функціональною, то не досягає своєї мети. Описуючи невідповідність між лексикографічним описом та потребами користувачів, Р. Хартман зазначає, що подекуди навіть доводиться відмовлятися від системності у вирішенні окремих проблем. На його думку, упорядник словника постійно вирішує цю дилему³⁵. Ми намагалися максимально спростити ремаркування, щоб воно було зрозумілим для носіїв обох мов.

³⁴ У хорватській нормі застосовується правило: якщо для запозичення існує хорватський відповідник, значення якого повністю збігається із значенням запозиченого слова, то «хорватський стандарт перевагу в комунікації надає хорватській лексемі»: Samardhija M. Puristička načela i kriteriji // Hrvatski jezik.— Zagreb, 1998.— D. 4.— S.63. Отже, за вимогами норми маємо: *nadzvuan*, а не *supersoniuan*; *vjerodajnica*, а не *akreditiv*; *putovnica*, а не *pasoš*; *topništvo*, а не *artiljerija*; *bojnik*, а не *major*; *satnik*, а не *kapetan*; *povjerenstvo*, а не *komisija*; *jamstvo*, а не *garancija*; *ravnatelj*, а не *direktor*; *središnji* а не *centralni*; *središnjica*, а не *centrala* тощо.

³⁵ Hartman R. R. K. On Theory and Practice // Lexicography: Principle and Practice.— London ; New York, 1983.— P. 3–11.

Завдання укладачів словника — провести користувача через укладену ними лексикографічну структуру максимально функціонально. Якщо упорядниками розроблено таку лексикографічну структуру, яка дає змогу користувачеві отримати доступ до бажаної інформації, то роботу виконано якісно. Визначаючи систему словникового запасу видання, слід передбачити якомога більше конкретних потреб та їх ефективно вирішення. Ремарки завжди повинні бути представлені однаково, щоб користувач міг легко знайти те, що шукає. Реєстрове слово подано в початковій формі, без відмінкових та особових закінчень жирним шрифтом³⁶. Після реєстрового слова світлим курсивом ремарки наведено в такій послідовності: граматична, тематична, стилістична, інші. Для іменника граматичні ремарки подано на позначення чоловічого (*m.*), жіночого (*f.*), середнього (*n.*) родів, а також є вказівка на множину (*pl.*). Наприклад: **бéрег** *m.* obala; **безрóbítтя** *n.* nezaposlenost; **бiблiотéка** *f.* knjižnica; **поiздка** *f.* putovanje; **стáрiсть** *f.* starost; **терпiння** *n.* strpljenje; **фiнáнси** *pl.* (1) financije (2) novac; **хлiб** *m.* kruh; **числó** *n.* broj; **штáни** *pl.* hlače.

Прикметник позначено граматичною ремаркою *adj.* і подано у формі називного відмінка чоловічого роду однини, напр.: **зрозумiлий** *adj.* shvatljiv, razumljiv; **iсторiчний** *adj.* povijesni; **собáчий** *adj.* pasji, pseći; **твóрчий** *adj.* tvorački, stvaralački; **фiнáльний** *adj.* finalni, završni; **хаотiчний** *adj.* kaotičan; **яскрáвий** *adj.* sjajan, upadljiv.

Займенник подано з граматичною ремаркою *pron.* При особових займенниках подано форми непрямих відмінків, напр.: **ми** *pron.* mi (*gen.* **нас** nas *dat.* **нам** nam(a) *ak.* **нас** nas *lok.* **про нас** o nama *instr.* **нами** nama); **я** *pron.* ja (*менé* mene, me **менi** meni, mi **менé** mene, me **про мéне** o meni **мнóю** mnom): **як на мéне** što se mene tiče.

Числівник позначено граматичною ремаркою *num.*, напр.: **вiсiм** *num.* osam; **трóбé** *num.* troje; **трóбé чоловiкiв** trojica; **чотiриста** *num.* četiristo; **шiстдесáт** *num.* šezdeset; **шiстнáдцáть** *num.* šesnaest.

Прислівник подано з граматичною ремаркою *adv.*, напр.: **повз I** *adv.* pokraj; **тéплó** *adv.* toplo; **тiхó** *adj.* tiho; **трiчi** *adv.* triput; **тут** *adv.* ovdje; **чyтнó** *adv.* osjetno; **хóлóдно** *adv.* hladno, studeno.

Службові частини мови містять лише вказівку на граматичну ремарку: **над** *praep.* (1) (*mjesto, cilj kretanja*) nad: **без дáху над голóвóю** bez krova nad glavom, **зiгнýвся над провáллям** nagnuo se nad provaliju (2) (*odnos subordinacije*) nad: **мáти влáду над кiмось** imati vlast nad kime; **ось** *part. evo:* **ось вiн** evo ga; **от** *part. eto, eno;* **повз II** *praep.* mimo, pored, pokraj *nečega*; **щó** *conj.* da: **дyмаю, щó** mislim da; **щóб** *conj.* da, da bi, zato: **щóб тiльки** samo da, **для того, щóб** zato da.

Українські дієслова подано у формі інфінітива із вказівкою на вид (недоконаний — *impf.* чи доконаний — *pf.*). Якщо дієслова мають форми доконаного і недоконаного виду, то їх подано в одній статті: **iдентифiкувáти** *impf.*, *pf.* identificirati; **iзолювáти** *impf.*, *pf.* izolirati. В інших випадках дієслово доконаного виду подається в окремій статті з відповідним посиланням. У хорватській мові існує багато двовидових дієслів, які виявляють своє значення в контексті. Після таких дієслів у круглих дужках наведено форми недоконаного і доконаного виду (*impf.*, *pf.*) чи доконаного і недоконаного виду (*pf.*, *impf.*):

³⁶ Підходи до подання реєстрових слів наведено в праці хорватської дослідниці Б. Тафри: *Tafra B. Što je hrvatskoj leksikografiji natuknica?// Zbornik radova posvećen Antici Menac o njezinu 90. rođendanu.*— Zagreb, 2012.— S. 111–131.

ігнорувати *impf.* ignorirati (*impf.*, *pf.*); **інвестувати** *impf.* *pf.* investirati (*impf.*, *pf.*); **іржавіти** *impf.* hrđati, rđati, korodirati (*impf.*, *pf.*); **усунути** *pf.* odstraniti, eliminirati (*pf. impf.*), ukloniti.

Дієслово в статтях подається як з часткою **ся** (**боротися** *impf.* boriti se, rvati se; **поклонітися** *pf.* pokloniti se; **поклятися** *pf.* zakleti se, prisegnuti) так і без неї: **лякатися** *impf.* plašiti se, strašiti se (**лякати** *impf.* plašiti, strašiti); **покотітися** *pf.* (1) zakotrljati se, skotrljati se (2) poteći (*o suzi*) (**покотіти** *pf.* zakotrljati).

Омонімію позначено римськими цифрами, крапка після цифри не ставиться, напр.: **захід I m.** zalaženje, zalazak; **захід II m.** zapad; **захід III m.** mjera, poduhvat; **вжити всіх заходів** poduzeti sve mjere; **коса I f.** pletenica, vitica; **заплетіть косу** oplesti kosu; **коса II f.** zemlj. kosa; **найшла коса на камінь** namjerala se kosa na brus; **коса III f.** rt, rat, hrid; **лава I f.** klupa; **лава II f.** lava; **перекласти I pf.** (1) premjestiti, prenijeti (2) *pren.* prebaciti *na nekoga* (*odgovornost, krivnju i sl.*); **перекласти II pf.** prevesti; **такт I m.** muz. takt, ritam; **такт II m.** takt, taktičnost.

Значення багатозначних слів в українській та хорватській мовах не завжди подаються однаково, еквіваленти перекладу рідко мають той самий набір компонентів, розподіл за типами слів також різний, граматичні категорії не завжди не збігаються. Тому кожна ремарка повинна враховувати змістовий бік, граматичну організацію в обох мовах і містити чітку інформацію для носіїв цих мов. Значення багатозначних слів в «Українсько-хорватському словнику» позначено арабською цифрою в круглих дужках, напр.: **база f.** (1) baza (2) temelj, osnova (3) skladište; **осісти pf.** (1) spustiti se (2) nastaniti se (3) nataložiti se; **перекóшений adj.** (1) iskrivljen (2) nakrivljen. Відтінки значень виділено комою, напр.: **наряджати impf.** kititi, rediti; **переломітися pf.** prelomiti se, slomiti se; **переполóхати pf.** zbuniti, uplašiti; **розвалітися pf.** razvaliti se, srušiti se, raspasti se. Так само виділено синоніми у тлумаченнях значень або відтінків значень: **річнийця f.** jubilej, godišnjica, obljetnica; **родінний adj.** rodbinski, obiteljski; **храм m.** hram, crkva; **юнацький adj.** mladenački, omladinski; **ясніти impf.** vedriti se, postajati jasan, razvedravati se.

Тематична, стилістична та інші ремарки подаються перед хорватським словом курсивом: **пáнщина f.** zast. kuluk; **прищепіти pf.** (1) *ppriv.* cijepiti (*voćku*) (2) *med.* vakcinirati (*pf.*, *impf.*), cijepiti; **щі́колотка f.** anat. gležanj; **я́сен m.** bot. jasen; **я́струб m.** orn. jastreb.

Для окреслення семантики розмовності в словнику враховано кілька чинників, зокрема: власне розмовні слова, функціонально закріплені за розмовно-побутовим стилем, які в українській лексикографії традиційно не маркуються за допомогою позначки *розм.*, подані без ремаркування *razg.* Серед них назви спорідненості, житла, меблів, господарських предметів, одягу, взуття, їжі, напоїв, посуду та кухонного начиння, звичаїв, обрядів, ігор, розваг, а також позначення якостей та дій на зразок **забарітися pf.** zakasniti **вештатися impf.** skitati se, lutati тощо. Ця група охоплює лексичні та етнографічні діалектизми, слова, співвідносні з побутовим дискурсом українців (**полоні́на f.** rašnjač, **трембі́та f.** truba (*u Hucula*) та ін.), з лексикою, що відображає історію українського народу (**кріпа́к m.** hist. kmet, **отамáн m.** vođa, predvodnik, **коза́к m.** kozak, **со́тник m.** vojn. hist. satnik тощо). У цій групі спостерігаються процеси неологізації, пасивізації (архаїзації) та активізації. За статистичними даними комп'ютерного опрацювання словникового складу української мови, здійсненого фіхівцями Українського мовно-інформаційного фонду, ці назви пере-

бувають серед уживаних слів. Ремаркою *razg.* ми позначали власне розмовні слова, що мають непохідні основи й відзначені як розмовні в базі «Словники України» відповідною ремаркою, а ремарками *ekspr., iron., šal., vulg.* — ті, що вказують на експресивність (**сузір'я** *n.* *zviježđe, ekspsr. sazviježđe; молокос* *m. iron. žutokljunac; бра́тія* *f.* (1) *braća, drugovi, prijatelji* (2) *šal. klapa, družba, kompanija; лопати* *impf.* (1) *pusati* (2) *vulg. žderati, mazati*); ремаркою *pren.* — слова з розмовним значенням, утворені шляхом переосмислення (переносного вживання) нейтральних слів у розмовно-побутовій сфері (іронічні, жартівливі, лайливі). Така лексика заслуговує на увагу через явища нейтралізації стильової маркованості одиниць мови, набуття ними нових семантичних відтінків, зумовлених внутрішніми ресурсами мови. Ремарку *zast.* використовуємо для слів, щодо яких діють семантичні процеси пасивізації: *zast. пánщина* *f. zast. kuluk; безрідний* *adj.* (1) *odrođen, nepovezan sa svojim narodom* (2) *zast. niska roda, nekoljenović.*

Відповідно до традиції укладання двомовних словників на українських реєстрових словах та сполученнях слів як на словах вихідної мови, що становлять більше ніж один склад, послідовно проставлено наголоси.

Підсумовуючи зазначимо, що «Українсько-хорватський словник», без сумніву, стане у пригоді не лише викладачам і студентам з Хорватії та України, а й перекладачам, діловим людям, туристам, усім представникам цих країн, які вивчають або бажають вивчити українську чи хорватську мови та цікавляться ними. Зауважимо, що сьогодні в межах проєкту «Словники України» заплановано видання «Хорватсько-українського словника» обсягом 25 тис. слів.

На жаль, у межах статті неможливо висвітлити всі проблеми, які стосуються укладання «Українсько-хорватського словника». На тлі загальних вимог до словників, їхніх функцій та практики укладання, певних проблем теорії та практики лексикографії ми виокремили особливості наведення у словнику запозичень, спеціальної лексики, багатозначних слів, омонімів тощо, роз'яснили принципи подання ремарок, звернули увагу на цільову аудиторію цієї праці.

Нині відчувається нагальна потреба у створенні більших за обсягом словників, які не лише полегшили би практику комунікації носіїв мов, а й стали б допоміжним матеріалом для хорватських та українських перекладачів художнього, наукового, галузевого фахового текстів. Розроблення теорії та практики укладання таких словників вважаємо перспективною для подальших наукових досліджень.

L. P. VASYLYEVA

URGENT PROBLEMS OF MODERN UKRAINIAN-CROATIAN LEXICOGRAPHY: FROM THE EXPERIENCE OF COMPILING AND PRACTICAL USING BILINGUAL DICTIONARIES

The aim of the article is to reveal the basis of compiling the Ukrainian-Croatian bilingual dictionary taking into account the communicative needs of its potential users during communicating in the Croatian/Ukrainian language in different situations of communication (during the academic process, translation, practice of communication with the native speakers, etc.) in the light of the general demands towards the dictionaries, their functions and practice of compiling.

Keywords: bilingual lexicography, Ukrainian-Croatian dictionary, the basis of compiling, communicative needs, situations of communication.